

ФРАЗЕОЛОГІЯ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТВОРІВ В. ЯВОРІВСЬКОГО

doi: 10.12958/2227-2631-2022-2-46-71-83

Лідія Хавалджи,

аспірантка кафедри української мови

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5492-8547>

У статті проаналізовано фраземіку публіцистичних творів В. Яворівського раннього та зрілого періоду творчості, виявлено особливості стилістичного використання фраземікону в кожному з них. Для реалізації цієї мети використано матеріали до словника фразеологізмів, уживаних у творах В. Яворівського, що нараховує 520 вокабул (200 стійких сполучень слів віднайдено у творах раннього періоду творчості, 320 – узято із творів пізнього періоду творчості).

У дослідженні доведено, що фраземіка публіцистичних творів В. Яворівського раннього і зрілого періоду творчості має багато спільних рис. У ній значну групу сановлять стійкі сполучення слів розмовного-побутового походження, образними конкретизаторами яких є соматизми, назви предметів побуту, найменування рослинного чи тваринного світу. Водночас під час аналізу публіцистики останніх років виявлено значно більший репертуар образних конкретизаторів, які є абстрактними і книжними словами, назвами осіб. Розгляд найбільш фразеологічно навантажених образних конкретизаторів публіцистики раннього періоду творчості і зрілого періоду підтверджує загальноновизнану закономірність, за якою найбільш уживаними в мові загалом і в художньому та художньо-публіцистичному дискурсі зокрема є фраземи зі словами-соматизмами. Специфіка публіцистики В. Яворівського виявляється в тому, що значну роль у ній відіграють стійкі сполучення слів, побудовані за схемою словосполучення, стрижневим словом якого є іменник, а залежним – прикметник, рідше – два іменники. Нерідко це суспільно-політичні терміни (іноді запозичені з інших галузей знань), часто вживані в засобах масової комунікації, усному мовленні. За аналогією до цих стійких сполучень слів автор і сам утворює метафоричні словосполучення, основна функція яких не стільки в номінації, скільки в експресивній характеристиці за якоюсь ознакою. У такий спосіб автор влучно характеризує економічну ситуацію в країні; висміює тих, хто знаходиться при владі, але використовує це у власних інтересах; дає політичну оцінку тим, хто вдає із себе демократа, та ін. Стійкі сполучення слів надають висловлюванню іронічного відтінку чи сарказму, слугують для викриття корупції тощо.

Ключові слова: неофраземіка, стійке сполучення слів, трансформація, фразема, художня публіцистика.

The article analyzes the phrasemics of V. Yavorivskyi's journalistic works of the early and mature period of his work, reveals the peculiarities of the stylistic use of the phrasemicon in each of them. To realize this goal, the materials for the dictionary of phraseological units used in the works of V. Yavorivskyi, which includes more than 520 vocables (200 stable combinations of words were found in the works of the early period of creativity, 320 were taken from the works of the late period of creativity).

However, the specificity of V. Yavorivskyi's journalism is revealed in the fact that a significant role in it is played by stable combinations of words built according to the word combination scheme, the core word of which is a noun, and the dependent word is an adjective, rarely two nouns. By analogy with these stable combinations of words, the author himself forms metaphorical phrases, the main function of which is not so much in nomination, but in expressive characteristics of some kind.

Key words: literary journalism, neophrasemics, phraseme, stable combination of words, transformation.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Вступ. Публіцистичні твори В. Яворівського позначені багатством художніх засобів, які забезпечують виразність думки, свіжість образів, глибоке проникнення в психологію особистості. Письменник уміло використовує стилістичний потенціал семантичних груп слів, пов'язаних із концептами *земля, Україна*. Те, що в текстах його творів знаходимо численні вживання цих лексем з усіма їхніми значеннями, свідчить про значну увагу письменника до нагальних проблем рідної йому України. Він майстерно використовує діалектизми з метою стилізації мовлення, ідентифікації персонажів чи цілого ареалу, експресивізації висловлювання. У канву його публіцистики вплетені етнографізми, які відтворюють картини життя українців. Помітною ознакою стилю В. Яворівського є широкий семантичний спектр перифраз, ужитих для характеристики політичної ситуації, партійної еліти, суспільних явищ і понять тощо. Це дає змогу авторові створити неповторний лексичний фон тексту-дискурсу, у якому переплетено актуальність проблем сьогодення і давніх культурних надбань народу. Публіцистика В. Яворівського справді художня, бо мова образна, але зрозуміла й правдива. Серед низки художніх засобів особливе місце в публіцистичних творах В. Яворівського належить фразеології, завдяки якій авторові вдалося поєднати традиційне й нове в мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологію публіцистичних творів вивчали багато вчених. Зокрема питання

стилістичної диференціації фразеологічних одиниць порушено в працях А. Супрун (Супрун, 1999), В. Чабаненка (Чабаненко, 2002), Л. Устенко (Устенко, 2011). Водночас це питання потребує подальшого вивчення. Наразі в численних працях доведено, що розмовно-побутові фраземи переважають в усному мовленні та художній літературі, народнопоетичні – у фольклорних і поетичних текстах, книжні – у писемній формі наукового, офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів (Загнітко, т. 4, 2012). Виділення міжстильових (нейтральних) фразеологізмів свідчить про існування в мові засобів, які можуть використовувати в будь-якому стилі мовлення. А ось клас фразеологізмів, обмежених уживанням у певному стилі (стилістично диференційованих), дає простір для їх використання залежно від призначення й функції (Українська мова, 2004; Караман, 2011; Рудницька, 2004).

Відомо, що оновлення емоційно-експресивних засобів є визначальною ознакою української публіцистики кінця ХХ – початку ХХІ століття. Мовна експресія в різних жанрах цього стилю призначена насамперед для адресата, оскільки вона сповна реалізує функцію впливу. Інтенсифікація експресії відбувається внаслідок посилення ступеня оцінного або емоційного характеру оновлених експресивних одиниць та активного залучення різноманітних засобів виразності, способів, прийомів, які поєднують у собі елементи різних рівнів мови. Одним із найпродуктивніших способів оновлення мови української публіцистики «є трансформація. Використання трансформованих стійких сполучень слів – власне фразеологізмів, прислів'їв, приказок та крилатих висловів – становить характерну ознаку мови сучасної української преси. Активне функціонування трансформ зумовлене насамперед позамовними чинниками, зокрема демократизацією суспільно-політичного життя, послабленням цензури, свободою вибору засобів вираження, відкриттям багатьох раніше заборонених тем» (Кочурова 204, с. 152).

Мета дослідження і методи. Мету цього дослідження вбачаємо в тому, щоб проаналізувати фраземіку публіцистичних творів В. Яворівського раннього та зрілого періодів, виявити особливості стилістичного використання фраземікону в кожному з них. Для реалізації цієї мети використовуємо матеріали до словника фразеологізмів, уживаних у творах В. Яворівського, що нараховує більше 520 вокабул (200 стійких сполучень слів віднайдено у творах раннього періоду творчості, 320 – узято із творів пізнього періоду творчості). Систематизацію матеріалу здійснюємо методом опису, аналізу лінгвістичних складників стійких сполучень слів.

Виклад основного змісту. У ранніх публіцистичних творах В. Яворівського розмовно-побутові фразеологізми використано для відтворення особливостей мовлення літніх людей, як-от: *вимітайся, бабо, до Трипілля* (Якійсь бабусі ми донесли клумаки з хлібом аж до самої хати, вона частувала нас яблуками, розповідала про своїх синів,

які не повернулися з фронту, ремствувала, що її зжене з цього місця якась будова, просила, щоб ми вступилися за неї, бо ж тут народилася, жила стільки літ, і – на тобі, вимітайся, бабо, до Трипілля (Право, с. 82)); для зображення особливостей сленгового мовлення молоді: **пускати «гуску»** (В те, що вона не витримала конкурс, спершу не повірили, прийняли новину за пущену кимось з однокласників «гуску» (Крила, с. 50)); при висловленні загальновідомих істин, закарбованих у прислів'ях та приказках, усталених висловах: **вік живи, вік учись** (Вік живи, вік учись, а все одно спіткнешися (Право, с. 62)); **«моя дитина не гірша»** (Не тому, що село чогось недодає в порівнянні з містом, а тому, що «моя дитина не гірша», тому, що думка ця гіперболізувалася до мети життя: випроводити дитину до міста, купити квартиру, облаштувати її, подарувати машину й підтримувати матеріально... навіть п'ятдесятирічних синів і дочок, виховати внуків (Право, с. 52)); в описах рис характеру, особливостей поведінки людей чи тварин: **ворушать сизими вирлами та стрижуть вухами** (Я віхтем сіна витираю коням спину, а вони озираються і ворушать сизими вирлами та стрижуть вухами (Крила, с. 65)); для характеристики душевного стану особистості: **гопки скачи** (Нічого кращого тут у вас не придумаєш, хоч гопки скачи... (Право, с. 58)).

Нерідко такі фраземи входять в антонімічні протиставлення, створені у висловлюванні, як-от: **всім уділити – собі нічого покласти** (Спече, бувало, свій вдовиний хліб і гайда сиротам роздавати, поки всім уділити – собі нічого на стіл покласти (Право, с. 64)); доповнюють, уточнюють думку: **при грошах, при базарному настрої** (Твої хлопці накуплять дружинам подарунків, бо ж будуть при грошах та при базарному настрої (Право, с. 59)); утворюють синонімічний ряд: **схилити голову, перекипіти водійський «посол», випускати пар** (Микита Якович якось аж винувато вислуховує його, скрушно схиляє голову, мимохить поправляє капелюха, терпляче вичікує, поки перекипить водійський «посол», поки вийде з нього трохи «пари» (Право, с. 58)). За допомогою фразем розмовно-побутового характеру автор указує на типовість явища: **вились сімейні гнізда** (Вились сімейні гнізда... (Крила, с. 32)) чи окрему прикмету особи, предмета: **схожий на княжу голову в короні** (Трошки ближче від ратуші, схожий на княжу голову в короні (Крила, с. 11)).

Особливий інтерес викликають фраземи, створені за зразком розмовно-побутових. Причому новостворене стійке сполучення слів може нагадувати загальноживане своєю будовою чи одним із компонентів: **не такий чорт страшний, як його малюють – не такий страшний, як вдаєш із себе** (Е, думаю, то ти не такий страшний, як вдаєш із себе (Крила, с. 93)); мати розширений компонентний склад: **йти вервечкою – вервечкою проходять міста** (Перед очима Миколи Васильовича Каданцева довгою вервечкою проходять його міста (Крила, с. 53)); **зняти з груші – знімали з груші в**

чужому саду (*А за таких обставин обличчя краще запам'ятовується, ніж якби тебе знімали з груші в чужому саду...* (Крила, с. 25)); містити натяк на образ, використаний у відомій фраземі: **між ними пробігла чорна кішка – пустити «чорну кішку»** (*З директором радгоспу Іваном Олександровичем Басюком вони спрацювалися швидко й невимушено, хоч дехто й намагався пустити поміж ними «чорну кішку»: мовляв, дивіться, Іване Олександровичу, пильно дивіться, щось дуже гаряче підтримують його «вгорі», його «опікун» Чернишенко перейшов у трест, така «рука» підніматиме Плаксю все вище й вище, тож аби цей хлопчисько і вас, Іване Олександровичу, не того...* (В морі, с. 158)).

Образність висловлювань В. Яворівського, звична для художнього дискурсу, перенесена на публіцистику, що дає можливість заглибитися в переживання головного героя, зрозуміти його психологічний стан. Цьому сприяють зокрема і фразеологізми **болить йому на губах і в серці** (*Воно боліло йому на губах і в серці, він щоразу спотикався на тому слові, замовкав і дивився собі під ноги, важко, надсадно зітхаючи при цьому* (Право, с. 60)); **повертіти ними, як жорнами** (*А треба було тобі полежати ніч із розплющеними очима (хіба ж звикати до цього?), закласти руки за голову, віддатися сумнівам, повертіти ними, як жорнами, – може, змололася б таки істина на розумний споживок, знайшов би аргументи і для райкому, і для Доляка, і для себе* (В морі, с. 11)); **тусати кулачеськими у кволі груди** (*Перед виходом на сівбу опасистий, товстопикий піп перестрине його пізнього вечора біля хати і, важко дихаючи горілчаным перегаром, тусатиме кулачеськими у кволі груди демобілізованого фронтовика, який навіть набожних бабів намовив вийти в поле, хоч завтра – церковне свято* (Право, с. 69)).

Значний художній потенціал, смислове та експресивне навантаження мають у публіцистичному тексті В. Яворівського порівняння, загальновідомі та створені самим автором: **гарячий, як котел з окропом** (*Василь Опанасович квапиться: механізатори працюють на всіх полях, а день зараз гарячий, як котел з окропом, він і так приділив мені більше часу, ніж обіцяв* (В морі, с. 82)); **як лисого голити** (*Зараз жниувати, як лисого голити* (На землі, с. 120)); **як у колисці, лежить** (*Та тут, у видолінку, між горами, де, як у колисці, лежить село, чутно навіть неголосну людську говірку: ти всіх чуєш, і всі чують тебе* (В морі, с. 178)); **як біля розбитого корита** (*Їм легко жартувати, коли вже знайшли пристанисько, почали свою борозну, а він – як біля розбитого корита* (В морі, с. 152)); **трясе чорним чубиськом, як орлиним крилом** (*Трясе чорним чубиськом, як орлиним крилом, і позиркує на сонце, наче хоче затримати його поглядом у небі, щоб іще обійти кілька загінок* (В морі, с. 11)). Іноді для більшої експресивізації мовлення письменник нагромаджує порівняння: **як сонячний зайчик, як тиха вода по білому камені** (*...А може, звуки Ладиних золотих сурм торкнуться тебе тендітно, як сонячний зайчик, побіжать по думках*

твоїх, як тиха вода по білому камені, і ти збагнеш, що сталося диво: «Десь на дні мого серця заплела дивну казку любов...» (Крила, с. 29)).

Фраземіку книжного походження поділяємо на кілька груп. Це передусім вислови, що позначають поняття суспільно політичного характеру: **не городити барикад** (Либонь, до свого таланту він завжди ставився по-селянському іронічно, бо й зараз не городить з нього барикад, а підтверджує свою людську вартість кожною миттю дня сьогоднішнього (Крила, с. 73)); **скоротити шлях до визнання** (Наприклад, допоможе іншим, молодшим, скоротити шлях до визнання, виховати учнів, використає своє ім'я для добрих і потрібних справ (Право, с. 66)); **взяв на себе відповідальність** (Бойко взяв на себе відповідальність твердити: Василь Єгорович не з тих, навпаки – допомагатиме Володимиру Романчукові порадою й ділом (Право, с. 93)).

Другу групу становлять стійкі сполучення слів, уживані в діловому мовленні: **дійшов висновку** (От вам приклад життєвого реалізму, мудрого відчуття міри звичайного сільського мешканця, який одважився на те, щоб не чинити, як «усі», а дійшов правильного висновку, як буде краще – для нього, для дочок, для рідної Соколівки, зрештою – для держави (Право, с. 53)); **мав докази** (Співрозмовник (готувався до крутої розмови, запасся аргументами, мав напихваті навіть конституційні докази своєї правоти, а про емоційний резерв і говорити нічого), зачувши щире ремствування Діброви, одразу ж стихився й поник (Право, с. 58)).

До третьої групи відносимо фраземи, що надають висловлюванню відтінку урочистості, небуденності: **патріарший вік** (Сивуватий туман над будинками обачно натякає на патріарший вік Львова (Крила, с. 15)); **не ймеш віри** (Не ймеш віри, що там, унизу, поміж будинками, квапляться люди, несучи свій будень і своє свято, що вигинаються на розі галасливі трамваї (Крила, с. 11)); **заслужив за свій вік** (Якби була можливість попросити щось у долі (якщо я заслужив за свій вік оте право: попросити), я б звернувся до неї з одним: скинути мені хоча б десяток літ (Право, с. 63)). Нерідко фраземи з таким відтінком значення мають у своєму складі слова-архаїзми, рідковживані лексеми: **отче гніздо** (Вже в перші хвилини знайомства ми згадували томашпільський ярмарок, де базарювали наші батьки-подоляни, маленький, припорошений густим чорноземистим пилом Комаргород, що манив до себе сільськогосподарським технікумом дівчат і хлопців з усіх окільних сіл, бо там можна було дістати професію, не відриваючись від отчого гнізда (щонеділі студенти раювали на батьківських харчах і повертались у стіни технікуму з важкими торбами, прив'язаними до багажників велосипедів) (Право, с. 89)).

Образними конкретизаторами фразеологізмів (термін Д. Ужченка (Ужченко, 2001)), ужитих у публіцистиці раннього періоду творчості, є: назви осіб за віковими чи статевими ознаками (баба, дитина, діти, чоловік); найменування побутових предметів (веречка, жорна, колиска,

корито); книжні слова (категорія, висновок, дисципліна, когорта); абстрактні поняття (біль, жаль, віра, майбутнє, правда, право, слава, совість, снага, сором); соматизми (вуха, голова, губи, груди, душа, зуби, кров, кулачисько, лице, ніс, нога, око, рука, серце); назви рис характеру, особливостей поведінки, вдачі (відповідальність, гречність, темперамент, талант); збірні поняття (кадри); назви рослинного та тваринного світу (груша, гриби, кішка, кріт); архетипні слова-символи (вода, вогонь, небо, земля, зірка). Найбільш фразеологічно навантаженими є слова вік (3 фразеологічні звороти), душа (6), нога (4), око (7), рука (5), снага (2).

Наразі доведено, що найбільш фразеологічно навантаженими в художньому дискурсі є стійкі сполучення слів соматичного коду. Зокрема, у статті І. Глуховцевої зазначено: «У фраземіконі М. Руденка слова голова, душа, життя, кров, очі, рука, світ, серце, слово, хліб» мають найбільшу фразеологічну продуктивність, що дозволяє розглядати їх як культурами з глибоким етнолінгвістичним змістом (Глуховцева, 2018, с. 127). Це дає підстави стверджувати, що ранні публіцистичні твори В. Яворівського належать до художньої публіцистики.

Фраземікон творів В. Яворівського зрілого періоду творчості містить чимало суспільно-політичних термінів. Вивчаючи фразеологію нашого часу, учені звертають увагу на одиниці фразеологічної неологіки, під якими, за словами В. Мокієнка, розуміють вислови, що мають доволі широкий просторовий і часовий розріз. «Ними можна хронологічно, тематично й функційно окреслити нове у фразеологічному просторі Славії» (Мокієнко, 2008, с. 21). До них передусім відносимо стійкі сполучення слів, побудовані за схемою словосполучення, стрижневим словом якого є іменник, а залежним – прикметник, рідше – два іменники. Це нерідко суспільно-політичні терміни, часто вживані в засобах масової комунікації та в усному мовленні: **«старший брат», демократичний гніт** (Навіть демократичнішим гнітом, ніж ми, східняки, які були під агресивно шовіністичною Росією з її нетерпимістю до інших націй, з її псевдомісіонерством і жорстоким гонором «старшого брата» (Народ I, с. 16)); **національна еліта, поводитир нації** (Якщо роль пересічного громадянина зводиться до творення матеріальних цінностей, то свята задача національної еліти бути, образно кажучи, поводитирем нації, її наставником (Народ III, с. 296)).

Фразеологізми цього типу можуть бути запозичені з певної наукової галузі знань, наприклад, хімії (**ланцюгова реакція**: В інших республіках відбувається ланцюгова реакція: виникають націонал-демократичні фронти, на чолі яких переважно стає інтелігенція та дисиденти (Народ II, с. 113)) чи літературознавства (**позитивний герой**: Люди під час виборів видають себе за позитивних героїв, а потім перетворюються на чорті-що (Народ I, с. 92)).

Сюди ж відносимо часто вживані в ЗМІ сполучення (**тверда воля**: Не думаю, що це проблема лише Президента, хоча найперше для цього

потрібна його тверда воля, якої вже довгенько чекаємо, а й нас усіх (Народ III, с. 148); **біла ворона**: Не міг же я, український політик, депутат, виглядати провінціалом чи «білою вороною» серед американців (Народ I, с. 117)).

За аналогією до цих стійких сполучень слів автор утворює метафоричні словосполучення, основна функція яких не стільки в називанні, номінації, скільки в експресивній характеристиці за якоюсь ознакою, зазвичай негативною: **затуркані аборигени, малоросійська околиця** (Він зникає тепер до нас – таких, а не затурканих аборигенів малоросійської околиці (Народ III, с. 188)); **словесна бійка** (Тому-то ми, українці, маємо перед американцями бодай таку перевагу: ми ще хочемо спілкуватися, ми готові до відвертості і щирості стосунків, ми здатні до милої, дружньої бесіди, ми готові до шпальної дискусії і навіть словесної бійки, але в усіх випадках ми відкидаємо байдужість і відчуженість (Народ III, с. 294)). Так, міф про те, що українська мова є діалектом російської, В. Яворівському вдається легко спростувати завдяки метафоричному вислову **заяложена імперська видумка**, що набуває ознак стійкого сполучення слів (Напевно, «воно» (в нас прийнято людям, що пакостять, казати не «він» чи «вона», а «воно») несповна розуму, якщо ще до цього часу повторяє заяложену імперську видумку, що Україна – то російська провінція, а її мова – то російський діалект... (Народ I, с. 108)). Так само народний вислів «**чорний ворон**» автор модифікує в «**чорний воронок**», яким номінує не лише машини, що перевозили громадян, а й саме явище відловлювання й перевезення дівчат: *Якими жалюгідними і невинними здаються інтимні історії Клінтона, якщо згадати ненаситного вампіра Берію, за завданням якого «чорні ворони» відловлювали на московських вулицях наймолодших і найкрасивіших дівчат і подавали їх до його ложа (Народ II, с. 155).*

У такий спосіб автор влучно характеризує економічну ситуацію в країні: **економічна «голка»** (Окрім цього, купка недовчених, нахрапистих, денаціоналізованих і самовпевнених скоробагачків-мільйонерів і мільярдерів Донеччини повсюдно посадила і без того фінансово та психологічно виснажений донецький простолуд на економічну «голку» (Народ III, с. 174)); висміює тих, хто знаходиться при владі, але використовує це у власних інтересах: **«господарі життя»** (Колись наші діточки мали біля багатоповерхівок хоч які-небудь, але дитячі майданчики, а тепер нові «господарі життя» все це забудовують, мурують... (Народ IV, с. 22)); дає політичну оцінку тим, хто вдає із себе демократа: **перекрашені демократи** (Якби патріоти-демократи, рухівці, прихильники незалежності України вірно розцінили ту обстановку, яка склалася в той час на Україні після проголошення її незалежності, якби знайшли в собі мужність і здоровий глузд відкинути свої амбіції, особисті інтереси, не стали роз'єднуватись і плодити чисельні партії, а з'єднуватись в єдине ядро, щоб мати силу і протистояти перекрашеним «демократам», закріпитися при владі

і розпочати розбудову незалежної України, її економіки із переходом до ринку (Народ I, с. 109)); реагує на поняття статусу молодшого брата, який так настійливо пропагували за радянських часів: **вічна другорядність** (*Себто ті, хто мав би прийти на зміну застрашеним, мовчазним, закомплексованим своєю вічною другорядністю і колоніальним статусом малоросам, якими всюди потураються на рідній землі, а по чужих світах довго допитуються: що воно за плем'я, у якій частині світу розташоване, до якої країни належить?* (Народ I, с. 40)).

У цих неофразеологізмах особливого значення набуває означення, ужите при іменнику, що номінує певне суспільне явище, відоме всій українській мовній спільноті. Так, практику виплачувати більшості пенсіонерів однакову пенсії в народі прийнято називати *зрівнялівкою*, яку письменник іменує *ганебною*: **ганебна зрівнялівка** (*Хто ж конкретно дав право владним структурам самовільно зробити ганебну зрівнялівку?* (Народ I, с. 46)), а зросійщення українського народу репрезентує як *гвалтівне*: **гвалтівне зросійщення** (*Триста п'ятдесят років гвалтівного зросійщення України, суворих заборон української мови і нав'язування російської (від царських циркулярів до постанов ЦК і так зробили мову російську домінуючою на сході та півдні, у великих містах та промислових центрах* (Народ III, с. 257)).

Вдається В. Яворівський і до заміни означень. Так, у поширеному терміні *монополістичний капіталізм*, який часто називали *диким*, автор вживає саме останнє означення: **«дикий» капіталізм** (*Я не бажая «дикого» капіталізму, але не хочу повертатися в словесний комунізм* (Народ I, с. 102)); а термін *розвинутий соціалізм* змінює на промовисте **недорозвинутий псевдосоціалізм** (*По-друге – ніхто ще не переходив від бездушного і жорстокого, вічно недорозвинутого псевдосоціалізму з розподільчим культом партійного чиновника до приватної власності і вільного ринку, до демократії, що культивує рівність усіх перед законом, гласність, однаковість можливостей, прозорість дій влади, її підзвітність народові, справедливість судів, дотримання світових стандартів людських прав* (Народ I, с. 49)).

Вокабуляр матеріалів до словника фразеологізмів публіцистичних творів В. Яворівського зрілого періоду творчості містить такі стійкі сполучення слів, образними конкретизаторами яких є іменники: назви осіб за територіальною (*абориген*); національною (*малорос*); соціальною (*ідолопоклонник, демократ, душоначальник, дядечко з Києва*), індивідуальною (*балаболка, вампір*), суспільною (*ворог, герой, поводитир*) ознаками; абстрактні поняття (*байка, виживання, відлуння, воля, другорядність, безумство, видумка, жалоба, ненависть, обіцянка, обурення*); книжні слова (*демагогія, демократія, держава, епідемія, зазомбованість, заощадження, збідніння, зросійщення, капіталізм, клан, компанія, ностальгія, патріотизм, песимізм*); соматизми (*голова, душа, жила, лице, зуб, коліно, кров, кулак, кулачище, ніс, нога, пальці, плече*).

рука); збірні поняття (*народ, купа, начальство, гетьманство*); назви тваринного чи рослинного світу (*дерево, верба, гриби, лисиця, миша, орел*) та ін. Найбільш фразеологічно навантаженими є слова *голова* (3 фразеологічні звороти), *день* (3), *коліно* (5), *людина* (4), *око* (7), *рука* (10).

Фраземи з образним конкретизатором *людина* взято з усного мовлення, що підтверджує графічне оформлення (узято в лапки): **«робити людиною»** (*Не замовчуючи думок тих, хто воліє жити лише спогадами про своє рабське минуле, в якому хтось їм щось давав, когось вибірково «робив людиною», а когось назавжди робив німим і безправним* (Народ II, с. 29)); уживання в складі прямої мови: **стати людиною** (*У школу ходила тільки боса, но кончила сім класів і поступила в медтехнікум і стала людиною* (Народ II, с. 175)); **бути Людиною** (*Моя мама була зовсім неграмотною, але завжди була Людиною* (Народ II, с. 175)). Прислів'я *людина людині – брат* має антиприслів'я **«людина людині – вовк»**. Саме його використовує письменник: *Підсвідомо, і тому надто успішно, поширюється принцип «Людина людині – вовк», такий своєрідний собі колообіг у природі або ж закон перетворення енергії, а панам-злодіям при владі – тільки того й треба* (Народ IV, с. 481).

Фраземи з образним конкретизатором *рука* загальноновживані, зафіксовані сучасними нормативними словниками, входять до міжстильового фразеологічного шару й використані для характеристики людини (**загребуща рука**: *А якщо майже половина нашого українського народу ледве існує на жебрацьку пенсію, якої не вистачає на сплату комунальних послуг, або ледь виживає на жалюгідну платню і не здатна покласти щось у загребущу руку хабарника – то можна сміливо твердити, що ці люди просто приречені залишатися на самому дні життя* (Народ I, с. 70)); відображення способу дії (**залізні руки**: *І один з енкаведистів схопив мене «залізними руками» і кинув додолю* (Народ III, с. 129)); інтимізації мовлення (**покласти руку на серце**: *Покладім руку на серце і згадаймо, як це згадаємо у цій книзі не раз: скільки часу і сил ми витрачали, щоб щось «дістати»* (Народ II, с. 55); **покладіть руку на серце**: *Покладіть руку на серце, шановний Василю Бафталовський, і скажіть чесно: з такими думками, як у Вас, з таким настроєм, з такою агресивною озлобою до всіх і всього – хіба можна швидко поміняти щось на краще?* (Народ II, с. 172)); відтворення внутрішнього стану людини (**махнути рукою**: *Мені теж іноді хочеться махнути рукою на минуле і тримати свій політичний та громадянський погляд лише на сучасному, вряди-годи звертаючи його у майбутнє* (Народ II, с. 94)); **опускати руки**: *Ще молоді, сильні, працьовиті і розумні люди один за одним опускають руки* (Народ II, с. 34)); називання додаткової дії, яка уточнює й доповнює основну (**розв'язати руки**: *Розв'язавши руки бодай нашому селянинові, Україна може підніматися на інший рівень свого буття* (Народ II, с. 211)); **розв'язати собі руки**: *Заспокоїти людей і, розв'язавши собі*

руки, братися за глобальні економічні проблеми, за відновлення товаровиробництва в Україні, яке все розставить на свої місця (Народ II, с. 264)).

Якщо зіставити функції фразем з компонентом *рука*, які В. Яворівський уживав у ранніх публіцистичних творах і написаних пізніше, то виявиться, що всі вони використані для характеристики дії чи стану дійових осіб: *скласти руки* (*Богданова дружина стоїть на порозі, склала руки на грудях і позиркує то на нас, то на розмокле небо* (Крила, с. 66)); *бере під руку* (*Тоді бере Миколу під руку, веде до лавчини над ставком, садовить, обіймає за плечі...* (Право, с. 58)); *розводити руками* (*Діброва міг би сховатися у натовп глядачів, коли розігралася Долякова трагедія, міг би здивовано розводити руками, бо вина його така мізерна, що про неї можна б і забути, знаючи, що ніхто тобі не дорікне за неї, бо, зрештою, ти ж хотів добра Григорію, хотів випробувати його на секретарській посаді – хай вчиться, хай метикує на ширших обрїях, звідки і він бачить далі, та і його видніше всьому селу* (Право, с. 60)); *закласти руки за голову* (*А треба було тобі полежати ніч із розплющеними очима (хіба ж звикати до цього?), закласти руки за голову, віддатися сумнівам, повертїти ними, як жорнами, – може, змололася б таки істина на розумний споживок, знайшов би аргументи і для райкому, і для Доляка, і для себе* (Право, с. 61)). Проте фразема *важка рука* покликана схарактеризувати загальну ситуацію, що склалася в тодішньому суспільстві: *важка рука* (*Здається, що й сама історія кладе на наше плече важку руку й пильно видивляється в очі: чого ти вартий, що по собі залишиши?* (Право, с. 50)).

Значний інтерес становлять стійкі сполучення слів, створені автором для надання висловлюванню іронічного відтінку (*лукаві ідолопоклонники*: *Та тому, що вони повелися мерзенніше, ніж лукаві ідолопоклонники, завдаючи мук щирим християнам, аби знищити саме ім'я православних* (Народ IV, с. 79)); сарказму в описі передвиборчої компанії (*боротися в словесній істериці*: *А це як в словесній істериці стануть боротися за ваше щастя... А це як дадуть червінця, чи кілограм гречки, чи пляшку горїлки...* (Народ I, с. 48)); викриття сутності українофобів (*російські стало-градо- і душоначальники*. *Російські стало-градо- і душоначальники, як хробаки, троцять рештки нашого національного духу* (Народ III, с. 3)); викриття корупції (*за ними стоять сивочолі дядечки з Києва*: *А от бритоголові хлопчики, за якими стоять сивочолі дядечки з Києва, скуплять* (Народ I, с. 96)); неписаних правил життя, що панують у владних структурах (*правила «задзеркалля»*: *Вони, демократи, не мали райкомівського вишколу кулуарних ігор, не знали правил «задзеркалля», бавилися у професіоналізм, чесність...* (Народ II, с. 144)).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, фраземіка публіцистичних творів В. Яворівського раннього і зрілого періодів має багато спільних рис. У ній значну групу становлять стійкі

сполучення слів розмовного-побутового походження, образними конкретизаторами яких є соматизми, назви предметів побуту, найменування рослинного чи тваринного світу, архетипні слова-символи. Під час аналізу публіцистики останніх років виявлено значно більший репертуар образних конкретизаторів, які є абстрактними і книжними словами, назвами осіб. Найбільш фразеологічно навантаженими в публіцистиці раннього періоду творчості є слова *вік* (3 фразеологічні звороти), *душа* (6), *нога* (4), *око* (7), *рука* (5), *снага* (2); другого періоду – *голова* (3 фразеологічні звороти), *день* (3), *коліно* (5), *людина* (4), *око* (7), *рука* (10), що підтверджує загальноновизнану закономірність, за якою найбільш уживаними в мові загалом і в художньому та художньо-публіцистичному дискурсі зокрема є фраземи зі словами-соматизмами. Специфіка публіцистики В. Яворівського виявляється в тому, що значну роль у ній відіграють стійкі сполучення слів, побудовані за схемою словосполучення, стрижневим словом якого є іменник, а залежним – прикметник, рідше – два іменники. Це нерідко суспільно-політичні терміни (іноді терміни, запозичені з інших галузей знань), часто вживані в засобах масової комунікації, усному мовленні. За аналогією до цих стійких сполучень слів автор утворює метафоричні словосполучення, основна функція яких не стільки в номінації, скільки в експресивній характеристиці за якоюсь ознакою. У такий спосіб автор влучно характеризує економічну ситуацію в країні; висміює тих, хто знаходиться при владі, але використовує це у власних інтересах; дає політичну оцінку тим, хто вдає з себе демократа, та ін. Стійкі сполучення слів надають висловлюванню іронічного чи саркастичного відтінку, слугують для викриття корупції тощо.

Перспективи цього дослідження вбачаємо в тому, щоб подати системний опис фраземіки художньої публіцистики В. Яворівського й художнього дискурсу митця.

Література

- Глуховцева, І.Я. (2018). Фразеологія творів Миколи Руденка. *Лінгвістика: зб. наук. пр. № 2*. С. 124 – 135.
- Загнітко, А. П. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т.* Донецьк: ДонНУ.
- Караман, С. О., Караман, О. В., Плющ, М. Я. (2011). *Сучасна українська літературна мова: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Київ: Літера ЛТД. 560 с.
- Кочурова, Н.І. (2004). *Експресивно-виражальні можливості трансформованих стійких сполучень слів (на матеріалі української преси кінця ХХ – початку ХХІ століття): дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова.* Слов'янськ. 182 с.
- Мокиєнко, В. (2008). Фразеологическая неология как лингвистическое явление. *Komparacja systemow i funkcjonowania wspolczesnych jezykow slowianskich. Frazologia / red. W. Mokijenko*. S. 23 – 38.

- Рудницька, Л. І. & Щербачук, Л. Ф. (2004). Роль фразеологічних одиниць у формуванні й розгортанні контексту. *Культура народів Причорномор'я*. № 53. С. 17 – 20.
- Супрун, А. П. (1999). *Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі поетичних творів М. Рильського)*: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ. 19 с.
- Ужченко, Д. В. (2001). Семантичний центр фразеологізму – образний конкретизатор – образний визначник. *Вісник Луган. держ. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка*. № 3. С. 77 – 83.
- Устенко, Л. Ф. (2011). Особливості функціонування фразеологічних одиниць в різних стилях української мови. *Наукові записки НДУ імені Гоголя*. Філологічні науки. Ніжин. С. 40 – 44.
- Чабаненко, В. А. (2002). *Стилістика експресивних засобів української мови*: монографія. Запоріжжя: ЗДУ. 351 с.

Джерела

- В морі – Яворівський, В. (1980). *І в морі пам'ятати джерело*. К., 240 с.
- Крила – Яворівський, В. (1975). *Крила, вигострені небом*. К., 112 с.
- Народ 1 – Яворівський, В. (2001). *Що ж ми за народ такий?* К., 295 с.
- Народ 2 – Яворівський, В. (2002). *Що ж ми за народ такий?* К., 347 с.
- Народ 3 – Яворівський, В. (2007). *Що ж ми за народ такий?* К., 341 с.
- Народ 4 – Яворівський, В. (2010). *Що ж ми за народ такий?* К., 266 с.
- Право – Яворівський, В. (1985). *Право власного імені*. К., 199 с.
- Українська мова: енциклопедія, (2004). Редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2022 р.

Прийнято до друку 27.10.2022 р.

Рецензент – д. філол. наук, проф. Глуховцева К. Д.